

Stanislav Asejev

Cesta světla

zápisky z jednoho
koncentráku

CESTA SVĚTLA

zápisky z jednoho
koncentráku

GRADA

© Grada Publishing, a. s., 2025
© Stanislav Asejev, 2020
Translation © Olga Pelánová, 2025
ISBN 978-80-271-8174-2 (ePub)
ISBN 978-80-271-8173-5 (pdf)
ISBN 978-80-271-5427-2 (print)

Stanislav Asejev

CESTA SVĚTLA

zápisky z jednoho koncentráku

přeložila
Olga Pelánová

Grada Publishing

Pro kontext

Izolace je utajená věznice v části Donbasu kontrolované Ruskem, ze které se stal doslova koncentrační tábor.

Během let její existence prošly Izolací stovky lidí, z nichž většina zažila mučení elektrickým proudem, znásilnění, pošlapání lidské důstojnosti a těžké nucené práce.

Ví se o tom, že někteří vězni byli v Izolaci zavražděni.

Do tohoto vězeňského zařízení nemá přístup žádná z lidskoprávních organizací a misí.

Je dosud v provozu pod správou Federální služby bezpečnosti Ruské federace...

Prolog

*Na zledovatělé magadanské a kolymské krajině ulpívá dým
z pecí Sachsenhausenu a Osvětimi.*

Bratři Vajnerovi – *Oprátka a kámen v zelené trávě*

POŘÁD SI NEJSEM jistý, zda volím správná slova. Šlo o nepřebornou škálu událostí. Od zapraskání plastové láhve, které postavilo do pozoru celé osazenstvo sklepa, až po tóny vážné hudby linoucí se z rádia ve dnech, které patřily k těm klidnějším – takový život jsme tam žili. Jak mám někomu vypovědět to všechno, co bylo mezi tím? Měly tóny klasiky znamenat, že zrovna v tu chvíli ve sklepe nikdo neklečí se zkříženýma nohama a pytlem nataženým přes hlavu? Ne.

Tato kniha pojednává o utajené věznici uprostřed Doněcku. Říkalo se jí „doněcké Dachau“. Ale pro ty, kdo jí prošli, to bude víc než jen vyprávění o věznici. To, co se odehrávalo mezi stěnami Izolace – tak se to místo jmenovalo –, překračuje hranice zdravého rozumu dokonce i tam, kde člověk ani neočekává nic jiného než brutalitu. Už jsem nějaký ten měsíc na svobodě, ale stále se sám sebe ptám: „Stalo se to vůbec?“ Skutečně jsem něco takového zažil? Všichni ti lidé, elektřina, mučení a izolepa, kolektivní zpěv, v němž se ztrácel křik těch, kdo měli na těle elektrické kabely...

Původně mělo jít jen o strohou reportáž. Žádná hodnocení, emoce a líčení něčeho, čeho jsem sám byl svědkem. Jako bych se do té věznice nedostal coby zajatec, ale jen coby

novinář. Během osmadvaceti měsíců v Izolaci jsem napsal několik článků, které odpovídaly mému původnímu záměru. Musel jsem psát stručně a výstižně a svou budoucí knihu načrtnout jen v obrysech, protože jsem moc dobře věděl, že mi můžou texty kdykoli zabavit a přechíst si je. A přesně to se také stalo. Později, už na svobodě, jsem si uvědomil, že to nebudu umět napsat pod taktovkou suché publicistiky. I po mnoha měsících mě stejně jako dřív zaplavují emoce. A tak může na čtenáře z některých kapitol dýchnout chlad až cynismus, zatímco v jiných to bude doslova vřít.

Když jsem se pustil do psaní této knihy, neměl jsem sebemenší představu, kolik otázek přede mě nastolí. A po dopísání jsem zas nemohl uvěřit, že jsem na žádnou z nich nenalezl odpověď. Možná je sama ta knížka odpovědí. Abych ji mohl napsat, musel jsem přežít. A abych mohl přežít, musel jsem vědět, že ji mám napsat. Z prazvláště spletitých cestíček vědomí se mysl snaží vydolovat aspoň nějaký smysl. „To přece není náhoda.“ „Nemohlo se to stát jen tak...“ Nakonec vám z toho stejně zbude jen pár vět, které se poskládají do odstavce. Kurzor pomrkává, myšlenka skomírá a vy se znovu propadáte až na nejhlubší dno. Izolace však člověka naučí, že žádné nejhlubší dno není, protože je pořád kam padat. Vždycky je tam někdo, kdo je na tom ještě hůř než vy. I o tom se v knize píše.

Pokud bych měl to místo, tu věznici, vystihnout jediným slovem, použil bych výraz „neodvratnost“, a hned vysvětlím proč. Když vás totiž pokládají na stůl a pevně obmotávají izolepou, můžete si křičet, jak chcete, ale nic tím nezměníte. Klidně se ohánějte svou rodinou, vzývejte Boha, buďte jakéhokoliv pohlaví, jakkoli staří, zažívejte jakkoli velkou bolest, hrůzu a křičte jako o život – vůbec nic se nezmění. Nejsou to

jen slova, ale zdejší víra, až téměř náboženské přesvědčení všech, kdo trýznili na mučicím stole několik stovek lidí. V tu chvíli člověku dojde, jak moc je křehký, bezmocný a slabý. Stává se pouhou třtinou, jak o tom psal Pascal. Klouby se vám bolestí doslova derou z těla ven, člověka oblévá pot a shora na vás lijí vodu – pro ještě větší účinek. Neodvratnost, nevyhnutelnost. Nekřičte a neproste, oni vám to stejně provedou, stejně vás budou mučit dál.

Ať to zní jakkoliv divně, *Cesta světla* není o mučení. Onu vězňaci nevystihuje zrovna mučení. Ostatně jen v samotném Doněcku byste kromě Izolace našli nejmíň deset dalších míst, kde mučení praktikují dodnes. Jak tedy sdělit to nejdůležitější? Vysvětlit bez emocí, co je ta věznice zač? Možná bude lepší vzít to z jiného konce.

Ve vzpomínkách se vracím na začátek první vlny hromadných odvozů obyvatel Izolace do jiných vězeňských zařízení uprostřed léta 2018. Sám jsem tehdy seděl v cele číslo pět a všichni jsme stále dokola slýchali o tom, jak z dvojky a osmičky několik vězňů odjelo do doněcké centrály. Atmosféra v cele si nezačala s téměř vánoční náladou. Mnozí si už sbalili svých pět švestek a čekali, až se ten zázrak dostaví i do jejich života.

Vtom se otevírají dveře, dozorce zahlásí hned čtyři příjmení a následuje: „Sbalte se!“ Jen těžko popsat, co se v tu chvíli strhlo. Začali jsme těm šťastlivcům blahopřát a obdarovali jsme je tím posledním, co mnozí z nás měli – čajem a papírem. Tiskli jsme jim ruce, objímali jsme je a upřímně se s nimi radovali, byť naše jméno nezaznělo. Kdybych jen tenkrát tušil, že já se odsud dostanu do jiného vězení až za rok! Ale i tak jsme v tu chvíli zažívali pocit nefalšovaného štěstí, protože nás neopouštěla naděje, že když už to celé

vypuklo, jednou odsud odjedeme i my. Znovu se otevírají dveře. Jeden z vězňů si nestíhá přibalit čaj, který dostal jako dárek. Dozorci řve, že pojedou bez něj, a ten chlap v tu ránu vystřelí ze dveří, až zakopne o práh cely, ani si pořádně nenasadí pytel na hlavu. Dveře se opět zavřou, ale celou stejně ovládne radost a euforie. Jen ten nováček, co přišel před týdnem, se rozpačitě vyptává:

„Kam to všichni s takovou radostí běží?“

„Do vězení.“ I naše odpověď je plná rozpaků.

No řekněte, umíte si něco takového představit? Den odjezdu odsud byl pro mnohé dnem osvobození, a podobné věci vypoví o Izolaci v leccěms víc než výkřiky a elektřina. Občas se nás zmocňoval pocit, že to všechno musí být jen nějaký experiment. Neuvěřitelnost toho dění, navíc pod dohledem desítek kamer, nás přiváděla na tyto zvláštní myšlenky. Jako by se zdejší správa jen snažila objevit nějakou hranici. „Co ještě trochu přitlačit? Poručit mu ‚štěkej‘ nebo ‚zalez pod pryčnu‘! Zaštěká, nebo nezaštěká? A helemese, zaštěkal. Teď třeba vytáhne ptáka z kalhot...“

Vše důsledně zaznamenáváno. Do každé cely, na samotyky a všude ve sklepech nainstalovali kamery – terabajty záznamů, stovky hodin pro mezinárodní soudy. Tím spíš je to celé experiment. Přece si nemůžou šest let beztrestně natáčet vlastní zločiny, s ironickým úšklebkem nad každou zprávou OSN? Anebo můžou? Pak je Izolace odpovědí na otázku, co je náš svět zač. Veškerá absurdita, brutalita a nespravedlnost se zkoncentrovaly právě sem – na ulici Cesta světla, číslo popisné 3. Trest ani odplata nepřicházejí, jen posměch zní do uší nám poraženým. Ať se dál mnozí utěšují vidinou posledního soudu. Já už v něj nevěřím. A čemu věřím? Smíchu těch lidí ve sklepech, když někoho poutají izolepou ke stolu.

Často se mě ptají, zda těm lidem dovedu odpustit. Já k nim nechovám jen nenávist, jsou to mnohem hlubší city. Odpustit se dá někomu, koho nenávidíte, ale na tomto místě nedává smysl nic, tedy ani odpuštění. Tak se na ty věci dívám já. Někdo to možná bude mít jinak.

1. kapitola

Příjezd

VYKLÁDAJÍ NÁS KAŽDÉHO zvlášť. Někdo má ruce omotané lepicí páskou, já je mám pevně spoutané železky, ale všichni máme pytel nebo tašku přes hlavu. Z předchozího místa, ze sklepa, jsem si vzal jen svůj rukopis a zbytek věcí – ten mám na sobě. Staví nás ke zdi, důkladně prohledávají – ty listy papíru v ošuntělé složce si prý můžu nechat.

Tak vypadá příjezd a všichni dřív nebo později pochopíme: tohle přece není věznice. Tedy nikoli oficiální věznice, kam se lidé obvykle odvázejí. Tady padají i docela jiné paragrafy: špionáž, terorismus, extremismus. Později nade mnou vynesou dva ortely, každým z nich dostanu patnáct let, podle sedmi paragrafů trestního zákoníku. Z toho šest jich bude souviset s mou novinářskou profesí a jen jeden se špionáží. Stejný příběh se tu píše skoro každému, ve vězení pro „zvlášť nebezpečné“ – tento přílepek nám dala správa.

Odvádějí nás do cel. Všechny dveře jsou natřené velmi sytou černou a okna zabílená. V každé cele se nepřetržitě svítí a zhasnout se nesmí ani ve dne. Sotva se otevřou dveře, všichni seskakují z pryčů, nasazují si pytle na hlavu, dávají si ruce za záda a otáčí se tváří k oknu. To vše proběhne ve dvou až třech vteřinách. Jak nařizuje místní řád. Neležet, nedívat se do oken ani do objektivu kamery...

Tak to je Izolace. Ulice Cesta světla, číslo popisné 3. My všichni, jak tu jsme, se právě nacházíme v areálu bývalé továrny na výrobu izolačních materiálů uprostřed Doněcku. Je tady vojenská základna, jejímž druhým posláním je fungovat jako jedna z nejbrutálnějších věznic v takzvané „DLR“ – Doněcké lidové republice*. Nezapadá do žádné kategorie, protože úředně neexistuje, ovšem neoficiálně tady drží po sklepech a celách desítky lidí. Průmyslový areál výrobního závodu, obehnaný betonem a železnými konstrukcemi, spatřím na vlastní oči až za rok, kdy mi konečně dovolí sundat si pytel z hlavy před cestou do sprchy. Zatím si nemůžeme zvyknout ani na to, že máme v cele umyvadlo a WC. Ještě pořád se nám loupe kůže po zážitcích ve sklepech „úřadovny“, kde jsem strávil půldruhého měsíce, a ostatní, ti méně šťastní, přes dvě stě dnů. Podmínky, ve kterých nás tady drží, nás matou. Ostatně zmatou kohokoli, kdo o věznici uslyší. „Cože, koncentrák s klimatizací? Děláte si srandu?“ Tu otázku jsem často slýchal už pak na svobodě při snaze vysvětlit, co byla ta věznice zač.

Totíž... Oni vás tam doopravdy uvítají květinami na okenních parapetech, když přijedete v létě, a někde v cele můžete narazit i na klimatizaci, pozůstatek z předválečného výrobního provozu. To je pravda, částečně. Můj soused, který během měsíce zešedivěl, se s vámi podělí o ten zbytek. Celý

* *Pozn. red.:* Doněcká lidová republika (DLR) – separatistická entita vyhlášená v roce 2014 proruskými ozbrojenými skupinami v Doněcké oblasti na východě Ukrajiny za přímé podpory ruské armády a tajných služeb. Samozvaný loutkový stát fungoval spolu s obdobnou Luhanskou lidovou republikou (LHR), vyhlášenou ve stejné době v sousední Luhanské oblasti, jako nástroj ruské okupace a destabilizace regionu. Roku 2022 byly DLR a LHR formálně připojeny k Ruské federaci, což – stejně jako zábor Krymu – mezinárodní společenství neuznává.

týden nemluvil – přišel o hlas během jediné noci, kdy řval do strhání, protože mu ke genitáliím připevnili elektrické kabely. Elektrický proud a sedřená kůže na šourku vám toho prozradí o Izolaci daleko víc než klimatizace.

Všechno tady má symbolický ráz. Když se projdete po Izolaci bez pytle přes hlavu (a takové privilegium si zasloužíte až po měsících), spatříte Leninovy portréty, které visí přímo u vchodu do sklepa, a nechybí ani jeho busta. Poté, co závod na výrobu izolačních materiálů roku 2010 zkrachoval, sloužil jeho areál několik let jako významná kulturní platforma. Scházeli se tady umělci a lidé z umělecké branže, pořádaly se výstavy a instalace. S příchodem „ruského světa“ a bezpečnostní služby FSB do oblasti Doněcku zvítězil na celé čáře Lenin a jeho cesta k světlým zítřkům. Cesta do komunistického ráje na sebe znovu vzala podobu sklepa a pekla. Ze systému sovětských protivzdušných krytů v bývalé továrně se stal komplex na mučení a hangáry a kontejnery, ve kterých kdysi visely obrazy, se naplnily tanky a stovkami min.

Izolaci ovšem nezřizovali jen jako věznici pro lidi s jiným názorem. Ano, mnozí mí spoluvězni tady skončili za „nepřijatelnou korespondencí“ nebo za post na sociálních sítích, v němž se v této válce postavili na stranu Ukrajiny. Takový postoj byl bez pardonu zaškatulkován jako extremismus a nesl s sebou automaticky trest odnětí svobody od pěti let výše. Pět let z celkové výše trestu si vlastně vykoleduji už jen za uvozovky ve svých reportážích – za uvozovky, do nichž jsem vkládal spojení „Doněcká lidová republika“, a měl jsem tím na mysli, že ji neuznalo mezinárodní společenství, a dokonce ani Rusko. Jedny uvozovky – a rázem podepisujete papír, který hrdě hlásá, že byl dopaden zločinec „popírající státní suverenitu DLR“. Nedá mi to a zeptám

se na to jednoho dne svého vyšetřovatele: „Přiklepli jste mi sedm paragrafů, což vypadá skoro na doživotí. Takže nějaké uvozovky už na tom nic nezmění. Fakt vám není líto zkazit život někomu, kdo napsal jednu jedinou větu na svém webu? Za to si má jít člověk sednout na pět let do basy?“ Na to mi ten vyšetřovatel bez obalu odpověděl: „U těch, kdo dávají DLR do uvozovek, máme najít i špionáž“. Běžící pás, který se nikdy nezastaví. Nevyčerpatelný zdroj podobných „špionů“ a „extremistů“ umožňuje vytahat z obětí všechno, o co je lze připravit.auta, peníze, byty a jiné jmění, v mém případě dokonce kuchyňské nože a několik lahviček parfému. To poslední mi ukradli při nezákonné domovní prohlídce. Novodobí čekisté si v ničem nezadají s jejich sovětskými předchůdci v botách z umělé kůže a dlouhých pláštích. Ani oni se v Doněcku ničeho neštítí.

Ale to je jen jedna strana života lidí, kteří se dostali do Izolace. Ta druhá se pojí s osudy těch, kdo za tento systém bojovali, aby je teď také semlel napadrt'. Za osmadvacet měsíců, které jsem tady strávil, nebylo dne, kdy bych neseděl v jedné cele s některým z místních vojáků. Těmito sklepy prošla celá plejáda vojenských hodností, od generálmajora po řadového vojína. Sotva v roce 2014 vystřídal obrazy a umělecké objekty v Izolaci ostnatý drát a kulometná hnízda, v tu ránu se proměnila v mučírnu pro takzvané kozáky. Jejich skupiny odzbrojovali a svázeli sem ještě včerejší bratři ve zbrani až do roku 2016. Na zdech cely jsem rozeznával jejich jeskynní malby – různé výkřiky a časové úseky, které si tady odseděli. Na cimry se ovšem dostávali jen ti šťastnější, protože většinu z nich drželi ve sklepě, na dřevěných paletách, a část jich fyzicky zlikvidovali. O počtu mrtvol v areálu Izolace neexistují dosud přesné údaje. Nicméně

zkuste se projít v letním parnu kolem ventilačního systému jedné ze šachet a do nosu vás udeří trvalý odér z rozkládajících se těl.

V letech 2017–2018 začal systém fungovat už o něco méně těžkopádně. Jestli si ani dřív nikdo nedal zvlášť velkou práci se zněním oficiálních obvinění, teď už i vlastním vojáčkům sázeli hlava nehlava paragrafy za „vlastizradu“ a „nedovolené ozbrojování“. Seděl jsem za mřížemi snad se všemi zástupci místních brigád a praporů, včetně náčelníků štábů a zástupců velitelů brigád. V roce 2017 je ve vlnách nacpali do sklepů, a posléze je vyváděli k nám do cel, už zlomené a s nechápavým výrazem, za co vlastně ještě před rokem prolévali krev. S některými obzvlášť tvrdohlavými přivázeli i jejich manželky, aby byl manžel sdílnější a ochotněji podepsal lejstro, které potřebovali.

Tak takhle to místo vypadá navenek. To pochopím až později, zatím jen tuším, že tady cosi nehraje. Ne, ještě mi pořádně nedošlo, kam nás doopravdy přivezli a čím tady já a desítky dalších vězňů budeme muset projít, ale už od prvních okamžiků mám nějaký divný pocit. Až po chvíli mi dochází, že to divné sem přichází pootevřenými okny. No jasně, vždyť jsou to auta! Za okny vede silnice a odtud se nese šum projíždějících vozidel. To zjištění mě ohromí. Předtím ve sklepech jsme slyšali jen jeden zvuk – hučení výtahu. Když odeznělo, a pak se znovu ozývalo, věděli jsme, že uběhla noc. Tímto způsobem jsme měřili čas a když ve sklepech – stalo se to pouze jednou – zhaslo světlo kvůli poruše a rozsvítilo se červené oko kamery, měli jsme skutečně pocit, jako by nás mezi ty studené zdi pohřbili zaživa.

Ale teď je všechno jinak. To „jinak“ vás uvrhne do jedné z nejnebezpečnějších iluzí, které tady na člověka číhají. Jako

by všechny zdejší zvuky a denní světlo napovídaly, že tohle vězení nebude nadlouho. Slyším zvuky projíždějících aut a napadá mě, že se odsud už už musím dostat ven, vždyt tamhle za oknem, jen o pár metrů dál, je přece úplně jiný svět. Ve sklepě jsme často měli pocit, že už není, že už nejsou auta, lidé, slunce ani vítr. Něco se s námi stalo, ale to „něco“ se muselo stát i s ním, s tím starým, zajetým světem. Přece není možné, že se ta mračna stáhla jen nad námi. Jistě, jen jsme vtipkovali, ale přesto mě občas napadlo – kolik toho tady stačí odsedět, než člověk začne něčemu takovému věřit? Kolik času v němém přítmí musí uplynout, než mu z těch myšlenek ztuhne úsměv na rtech?

Už vychází najevo, že život nikam nezmizel. Zaprvé nás tady, v této cele, vítají cizí lidé. Sedět se dá podle všeho i jinde než na samotce a pozorovat nejen světici ze zplesnivělé ikony, když si sundáte pytel z hlavy. A zadruhé – v těch autech venku přece někdo jezdí, někdo musí řídit autobus, ve kterém lidé někam pospíchají. Jejich život běží dál. A tuší vůbec, že jsme tady my? Samozřejmě, nemají o nás ani páru, zato dobře vědí o existenci této věznice. Za několik měsíců se totiž jeden z dozorců pochlubí, že u Izolace už radši nezastaví ani autobus. Ze smutné slávy doněckého koncentráku se jeho zakladatelé dmou nefalšovanou pýchou. To oni jsou tvůrci strachu – toho jediného produktu, který teď bývalá fabrika vyrábí.

Všechny ty myšlenky se mi rozletí na střípky jako úderem pažby o železné dveře. Doslova nadskočím a slézám z palandy, a stejně tak asi deset takových jako já, a najednou uslyším své příjmení: „Pytel na hlavu! Čelem ke zdi! Hlavu níž! Ruce za záda! Krok doprava – odchod!“ Začala vstupní prohlídka.

Zatím nemám ponětí, že nás bude vyšetřovat jeden z nejsurovějších místních sadistů. Nějaká pochmurná ironie osudu zařídila, že ten člověk tady zastával post lékaře. Dovolil mi, abych si sundal pytel z hlavy, zatímco on dál seděl v černé masce a zeptal se mě na zdravotní potíže z předchozího vězení. Odpověděl jsem, že ještě pořád necítím kůstky na palcích rukou, ke kterým mi přivazovali elektrické dráty. „To nic není, myslím nic podstatného.“ Nic „podstatného“ se v mém případě nenašlo.

Předběhnu sled událostí a prozradím, že ten člověk byl hned slyšet, kdykoli se v Izolaci objevil. Na nováčky obvykle divoce řval už na chodbě, zasypával je všemožnými nadávkami a po nocích se za doprovodu zdejšího šéfa potuloval chodbami a vytahoval si vězně z cel. To, co se s nimi dělo, záleželo na množství požití vodky a fantazii trýznitelů. Ten stejný člověk na druhý den ráno ošetřoval popáleniny po elektrickém proudu a žebra, která jim v noci zlámал, takže ano, moje ztuhlé prsty ho mohly jen rozdráždit.

Nic z toho jsem v tu chvíli nevěděl. Navíc po půldruhém měsíci stráveném s pytlem přes hlavu při každém pohovoru jsem se teď cítil nějak nesvůj. Překvapivě se mě zmocňoval skoro pocit viny kvůli tomu, že před ním stojím bez pytle, i když mi sám nařídil, abych si ho sundal. Už tenkrát jsem pochopil, jak moc jsem se uvnitř změnil, ačkoli má cesta Izolací sotva začala. Zkrátka se mi ulevilo, když mi konečně zas nařídili nasadit si pytel a odvedli mě do cely, kde skrz okenní škvíry ještě stále probleskával jiný svět...

2. kapitola

Izolace a vězeňský kód

SOTVA JSEM UNIKL ze samotky ve sklepě do cely v Izolaci a nechali mě sundat si pytel z hlavy, jako první jsem uslyšel: „Tady spí hulibrk. Nebav se s ním, nic si od něj neber a nedávej si k němu nic na pryčnu. Jasný?“

Strnul jsem v šoku, protože mi blesklo hlavou, že jsem vážně skončil ve vězení – a kéž by tomu tak bylo. Jenže nebylo. V Izolaci nejenže neplatila žádná pravidla, kterými se řídí všechny známé věznice. Tamní vězeňský kód neboli souhrn nepsaných pravidel vězeňského života se lišil celou od cely, podle osobního, zvráceného vkusu jejich osazenstva.

Než se pustím do vysvětlování, jaký vězeňský kód vlastně platil v Izolaci, nebude od věci nastínit v hrubých rysech klasický systém pravidel, kterými se řídí život v obyčejné base na postsovětském území. Hned na úvod musím podotknout, že před zjetím jsem se jako novinář tématikou vězeňského kódu nezaobíral a nemíním se v této oblasti, která nemá žádné hranice, stavět do role znalce. Na vězeňském kódu – který přitom nikdy neexistoval v psané podobě – se za celou jeho historii podepsalo takové množství změn, že „stranou“, tedy mimo dohled kamery, si při vyřizování svých záležitostí museli kriminálníci nejdřív ujasnit, zda se jejich oponent drží starého, anebo nového výkladu.

Za posledního neomylného znalce práva, nebo také vora v zákoně*, se obecně za katrem považuje Vasja Brilliant, vlastním jménem Vladimir Babuškin, jehož smrtí v nechvalně proslulé vězeňské kolonii Bílá labuť odzvonilo i starému zločineckému pořádku. Systému, podle kterého si každý vor musel odpykat nějaký ten rok v kriminálu, neměl mít rodinu, manželku, majetek a nesměl si žít na vysoké noze ani pracovat. Kdysi mi jeden odsouzený, pamětník vorů starého ražení, vyprávěl, jak se účastnil setkání dvou těchto „odborníků na právo“ v Oděse. Jeden z nich, vyznač starých pravidel, bydlel v čemsi jako komunálka, kde se sousedy sdílel jednu kuchyni a sociální zařízení. V bytě neměl skoro žádný nábytek, dveře nikdy nezamykal a nakonec i skončil na svém starém gauči. Ten druhý vor se za ním vydal z Moskvy, v luxusním voze a s celou armádou bodyguardů za zády, načež ho starý kolega z kriminálu okamžitě setřel: „Jedeš do války, nebo za bráchou?“

Je ještě jeden důvod, proč k tématu přistupuji velmi obezřetně. Můj spolubydlící z cely, recidivista, jednou namítl: „Tys z tohohle života pobral jen krajíček, protože dívat se na Izolaci, a vidět vězení, je stejný jako dívat se na prezervativ, a vidět ženskou.“ Je to tak. Stál jsem jen na prahu normalnosti, která čeká na lidi ve vězeňských táborech.

Říkám normalnost, protože dokonce i v tom táboře, kde jsem před výměnou zajatců konečně skončil, se život odvíjel naprosto jinak. Náš barák – barák „politickéjch“ nebo

* *Pozn. překl.:* Vor v zákoně je označení nejvyšší zločinecké autority ve struktuře ruskojazyčných kriminálních organizací. Do češtiny bývá nejčastěji překládán jako *zloděj podle zákona* nebo *zloděj podle práva*, lze se však setkat i s překladem *legální zloděj*, *zákonitý zloděj*, *zloděj z povolání*, *zloděj z přesvědčení*. I použití *v zákoně* má různý výklad – podle některých autorů je zákonem myšlen „zločinecký zákon“.

„Němců“, jak nám tady říkali, stál úplně stranou od kriminálníků, oddělený posvařovanými kovovými pláty a obehnaný drátem. Přesto se naše cesty občas zkřížily, když nás vyváděli do koupelny nebo do správní budovy. Kriminálními živly se plnily i samovazby, kam posílali táborová kápa za prohřešky proti zdejšímu řádu. My „političtí“ jsme skončili „v díře“ hned po příjezdu do basy, už jen za naše paragrafy, a teprve za dva týdny jsme mohli přejít na barák.

Stačilo prohodit jen několik slov s běžným zločincem, aby bývalý vězeň z Izolace pochopil, jak moc je uvnitř zmračený. Kriminální živly se tady chovaly naprosto nenuceně, s personálem komunikovaly sebevědomě až drze, ve smyslu pro humor se nijak neomezovaly a vůbec jim nechyběla dobrá nálada – to vše navzdory skutečnosti, že před nimi nestála perspektiva výměny, kterou jsme před sebou měli my. Odrovnalo mě, když se mi v den příjezdu do tábora podařilo krátce promluvit s trestancem, který pomáhal vězeňským úředníkům přijímat další várku nováčků. Vyšlo najevo, že ten muž si tam odpykával patnáctiletý trest a už ho měl skoro celý za sebou. Přitom navenek si vedl skvěle: byl v dobrém rozpoložení, neustále vtipkoval a upřímně kroutil hlavou nad našimi paragrafy a délkou trestů, které začínaly na desítce.

Tento celkem poklidný styl života garantují vězňům desítky let staré tradice ve vězeňské kultuře, nepsaná pravidla, kterým se neodvažují zpronevěřit ani v tom nejtvrdějším žaláři. Vzpomínám si, jak mě v díře den co den někdo usměřňoval, protože jsem prostě duchem uvízl v Izolaci. Trčeli jsme ve špinavé studené cimře, ale už nebylo potřeba stavět se do pozoru, jen co se pootevřely dveře. Nemuseli jsme klopit zrak a dívat se do země ani schovávat ruce za záda. Byli

i tací, kteří nám vykali. Po těch osmadvaceti měsících „hováď“ a „hulibrků“, s očima povinně upřenýma na něčí boty, šlo jen stěží zvednout hlavu a připomenout si, že jste člověk.

Pro mnohé to možná bude nevhodné přirovnání, ale svět za katrem v jeho nejbrutálnějších podobách, jako je speciální režim u zvlášť závažných trestných činů – to je, řekněme, stejný svět symbolů jako chrám. Křesťan se třeba u vchodu do katedrály pokřizuje a svými pěti prsty na pravém rameni zároveň prozradí, že je katolík. Kulatý svícen – na svíčky za zdraví, panychidní stůl – pro oběti svíce za zesnulé. Z chování věřícího se dozvíte, jak často chodí do kostela, nakolik vírou žije a zda si je sebou jistý.

Totéž by se dalo říct u vězeňského kódu. Od způsobu, jímž vstoupíte do cely, přes slova, která při tom pronesete, až po intonaci a styl vaší chůze – protřelí muklové budou v tu ránu vědět, koho mají před sebou a zda člověk překročil práh cimry poprvé. Ani v samotné cele se neděje nic jen tak. Pryčna vedoucího cimry stojí například co nejdál od záchodu, a blíž k budaru to naopak mívají lidé z nižších stupínků vězeňské hierarchie. Stačí pár otázek na úvod ve vězeňské hantýrce a je hned jasno, kolik toho z máte za sebou – když už vůbec pochopíte, o čem je řeč, protože tato mluva se oblast od oblasti zásadně rozchází.

V Izolaci nic z toho neplatilo. Mám pár příkladů a jeden uvedu. Ještě než k nám do cely, na čtyřku, přemístili jednoho recidivistu, odkroutil si jednu noc u sousedů na osmičce. Když ho na osmičku přiváděli, všichni v cele jsme to slyšeli. Ten kovaný kriminálník čistě ze zvyku zvolal: „Nazdar vespolek, cimro!“ V tom okamžiku ho obstoupili a uštědřili mu několik ran do různých částí těla. Odehrálo se to na výslovný příkaz správy, které připadalo, že s nimi ten nový

host v Izolaci mluví nějak moc drze, a navíc nepochopil, že má mít na hlavě pytel. O tom jsme se dozvěděli příští den, když muž z osmičky vešel ve vší skromnosti k nám na čtyřku jen se slovy „dobrý den“, protože měl nejspíš strach, že se ani tady nevyhne podobně vřelému uvítání. Každá cela si žila svým vlastním životem, podle počtu a složení osazenstva.

Hned první den v Izolaci bylo všem nově příchozím ohlášeno jedno ze základních pravidel cely: „Nejezte a nepijte.“ Někomu, kdo se s něčím takovým setkal poprvé, to vůbec nic neřeklo. Ale brzy zjistil, že to člověk musí říct pokaždé, když jde na záchod. V tu chvíli přestanou všichni spolubydlíci okamžitě jíst a pít, aby se „nezakontovali“, tedy aby nenarušili rituál a nepošpinili svůj status. Provinilec mohl dostat trest v podobě kousku mýdla, který musel přede všemi sníst, a totéž čekalo člověka, který tu frázi zapomněl vyslovit, než se na ona místa odebral. Nezbyvá než se sžít i s takovou absurditou. Představte si desítku lidí popíjejících čaj nebo vodu a najednou všichni odloží plecháčky na prýčny, jen co ta slova někdo pronese. Během dne se mohla ozvat desítkykrát a trvalo týden, než si na ně člověk zvykl a přestala ho tahat za uši.

V naší cele vzala tato tradice za své poté, co se k nám dostal zmíněný recidivista. Ukázalo se, že pravidlo „nejezte a nepijte“ se dodržuje hlavně ve věznicích s obecným a přísným režimem, ale ani tak ne ve všech. Když jsou v baráku stovky lidí, je z fyzického hlediska zhola nemožné upozornit každého, že se odebíráte na záchod. Ve speciálním režimu za zvlášť závažné trestné činy, ve kterém si tento muž odpykal dvacet let, mohl vězeň podle jeho slov úplně v klidu sedět s namazaným krajícem v ruce naproti někomu, kdo vykonává potřebu, a nekomplikovat život ani sobě, ani ostatním.

Řeknu vám, že po šesti měsících věčného „nejezte a nepijte“ a až křečovitého vyhlížení, zda je volná toaleta, jsme ještě dlouho setřásali napětí, které nám vstípili jak psům hned první den pobytu. Ale bylo to pro dobro věci, protože když mě přemístili do cely číslo pět, kde sedělo asi tucet lidí, časem se mi podařilo spoluvězně přesvědčit, aby od té fráze upustili. Argumentoval jsem tím, že z toho mají srandu i otrlí kriminálníci.

Další vězeňská zásada zní – udržuj čistotu. Jde rozhodně o jedno z nejpraktičtějších a nezbytných zdejších pravidel, ke kterému odsouzení přistupují za každých okolností s puntičkářskou přísností. Z druhé strany ti, kdo na to pravidlo kašlou, dostávají specifické přívlastky, jimiž se zařadí do kategorie takzvaných „čertů“, což jsou lidé, kterým je jejich vizáž ukradená, a proto pak v cele vykonávají veškeré podřadné práce. (Někdy si je tam dokonce drží pod pryčnou.)

Personál v Izolaci dovedl toto pravidlo do absurdního extrému. Hned první den mého pobytu jsme v cele osmkrát umyli podlahu – dokud voda v kýblu neměla stejnou barvu jako voda z kohoutku. Navíc bylo nemyslitelné, aby gumová rohožka ležela jinak než proužky kolmo ke dveřím. Lehnout si na pryčnu – to zkrátka nepřipadalo v úvahu, polštáře se musely skládat do jedné linie a stejným způsobem se povinně stlaly i postele, na kterých jsme mohli sedět jenom na kraji. Na všechno se bedlivě dohlíželo přes bezpečnostní kameru a zelenáčům se dávalo dost jasně najevo, že jakýkoli příkaz nebo pravidlo z úst správy – byť absurdní – musí bez debaty splnit a dodržovat.

Co se týče nejnižší příčky ve vězeňské hierarchii, tedy kasty „vyloučených“, v Izolaci se za celou tu dobu vyskytlo jen pár takových jedinců. A skutečně jedli stranou ode všech, ke

stolu si nesesali a bylo jim určeno i zvláštní nádobí (často prasklé nebo potlučené). Do té kategorie je zařadila sama správa, což znamená, že s kolektivem v cele, natož s vězeňským kódem, to mělo pramálo společného. Člověk mohl spadnout až na poslední stupínek jen proto, že neměl ani potuchy o zdejších způsobech lámání osobnosti, když ho chtěli donutit podepsat, co je potřeba.

Představte si takovou situaci. Sedíte na „víajpí“, což je cela půldruhého na dva metry, bez větrání, jen dvě pryčny a kýbl na fekálie. Zničehonic se otevřou dveře, a než se stihnete předpisově otočit a natáhnout si na hlavu pytel na odpadky (ty často dostávali nováčci), někdo vás vši silou začne mlátit do zad, na hlavu se vám snesou všechny myslitelné vulgarismy a výkřiky typu „Pod pryčnu, ty hovado!“ Neznalý poměrů neví, že když se dobrovolně vplazí pod palandu, je to daleko horší, než kdyby ho tam někdo nacpal. Zatímco u druhé varianty hrozí ztráta zdraví, ta první vám ve výsledku zničí nejenom zdraví, ale zkazí tady celý život. Takového jedince pak odváděli na „donucovací cimru“, což je cela, kde toho člověka ještě víc zmáčkli a vysmívali se mu tam vězni, kteří byli prodlouženou rukou personálu. Dokonce už ho tam s referencemi vedli – „tak tenhle byl pod pryčnou“, což znamenalo, že v cimře musí dělat tu nejšpinavější práci.

Jednou jsem se ze zvědavosti zeptal kovaného kriminálního, jak se ty věci řeší v base a zda mu pak, až se odsud dostane do vězeňského tábora, nemůžou z hlediska vězeňského kódu něco vyčítat, už kvůli tomu, s kým seděl v Izolaci? Na to mi odpověděl:

„Cože, jakej vězeňskej kód? Nejdřív ať řeknou, co to tady je. Navařili mříže, ale ty z toho vězení ještě nedělají. Proč tady trčím s vojáky? Proč mě vojáci hlídají? Proč jezdí za ok-

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Cesta světla.

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.